

Музиченко Ю.А.

аспірант,

Інституту педагогіки АПН України

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена розгляду поняття «мобільність» з точки зору його тлумачення та розвитку в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених. Робиться наголос на важливості професійної мобільності педагогів у сучасному світі.

The article is dedicated to the study of the notion “mobility” from the point of view of its interpretation and development in the works of Ukrainian and foreign scientists. The importance of the professional mobility of teachers in modern world is stressed.

Основною характеристикою сучасного суспільства виступає стрімка зміна навколишнього світу, його інформатизація і глобалізація. За цих умов відбувається активізація людського фактора у вирішенні суспільних проблем, що вимагає підвищення кваліфікації кадрів, поглиблення й розширення професійних знань, умінь. Це зумовлює необхідність посилення уваги до навчального процесу у вищій школі, переорієнтації його змісту на підготовку висококомпетентних мобільних фахівців, яким притаманні здібності до розвитку та саморозвитку, самореалізації.

Важливим чинником, належна реалізація якого спроможна підвищити мобільність особистості, виступає освіта. Сьогодні на неї покладається завдання формувати людину, здатну розуміти саму себе та наявне буття, змінювати його і жити в ньому, приймаючи різні за суспільною та індивідуальною значущістю рішення як основу власної життєбудови [2, 3-6].

Висунення таких завдань передбачає відкритість системи освіти, надання процесу навчання творчого характеру, коли особистість

розглядається як джерело неповторності, непрогнозованості, які водночас виступають рушіями її розвитку як природної потреби людини. Освіта ХХІ століття покликана зростити людину з особистісним суверенітетом, вільну і творчу, спроможну безперервно самовизначатися не тільки і не стільки за цілями діяльності, скільки за загальнолюдськими цінностями, „прагненням бути”. Лише така людина зможе залучатися до соціальної співтворчості, суттєво впливати на суспільне буття, усвідомлено його прогнозувати та здійснювати.

Щоб освіта стала дійсно людиноперетворюючою, вона має за своїм змістом і організацією бути зверненою до внутрішніх сфер людини, викликаючи в неї самоусвідомлення, „особистісний подив” (М.Мамардашвілі) власною складністю й суперечливістю, відповідальне самоперетворення, переродження самої себе. Але для цього індивід повинен розуміти і приймати себе, визначати перспективи свого саморуху, усвідомлювати й використовувати власні інтелектуальні, емоційні, духовно-моральні сили, засоби самоактивізації і самооновлення.

Ідея людини як відтворювача самої себе має глибоке історичне коріння. Ще у грецькій філософії застосовувалися поняття „макрокосм” для позначення всесвіту і „мікрокосм” для визначення людини, для „виразу ідеї аналогії людини і світу, віддзеркалення універсуму в людині, схожості законів їхнього розвитку, тобто стверджувалася єдність їхнього існування і вдосконалення” [3, 7].

Саморозвиток – основний шлях руху людини до особистісного зростання, одна із суттєвих її потреб, що виступають рушієм будь-якої діяльності, механізм її налаштованості на майбутнє, котра пов’язана з „родовим укоріненням” людини серед людей, з її здібністю виживати в будь-яких умовах, що змінюються, „допускаючи лише мінімальні фізичні, психічні й моральні втрати й одержуючи відповідні максимальні здобутки” [5, 37].

Задоволення потреби у саморозвитку пов’язане з практичною діяльністю, необхідною для самореалізації. Тому потреба виступає джерелом внутрішньої активності особистості – інтенсивного самоосмислення (рефлексії), усвідомленого цілепокладання, вибору засобів, спеціальних вольових зусиль, практичних дій, аналізу досягнень і коригування наступних засобів і дій для одержання задовільного результату, що практично завжди супроводжується рефлексією, духовно-моральним контролем свідомості [4, 11-12].

Саморозвиток особистості на кожному віковому етапі відрізняється, насамперед, рівнем її суб'єктності, тобто якісною різницею глибини, систематичності, зрілості, а отже, й міри усвідомлення, вольового регулювання, духовно-моральних якостей – „від перших відблисків усвідомлення й прагнення в ранньому дитинстві до цілеспрямованого самопрограмування і продуктивної системної самобудови відповідно до власних життєвих цілей” [3, 37]. Юнацький вік, до якого належить переважна більшість студентів, є сенситивним для інтенсивного самотворення як за природними, так і соціальними чинниками. Механізми саморозвитку особистості студента визначаються сукупністю суперечностей, притаманних цій віковій категорії, що полягають у невідповідності між соціальними очікуваннями до фахівця і недостатнім рівнем його особистісних можливостей, між загальнокультурними передумовами його становлення і внутрішніми ціннісними орієнтаціями щодо обраної професії, між етичними і професійними вимогами до соціальної ролі та рівнем моральної вихованості.

Подолати ці суперечності покликана вища педагогічна освіта. Сьогодні все чіткіших обрисів набуває ідея орієнтації не на вузьку підготовку фахівця як носія певної соціальної функції, а на забезпечення особистісного зростання професіонала як цілісної особистості, котра має високу професійну компетентність, спроможна творчо, відповідно до завдань, що мають тенденцію до постійного ускладнення, здійснювати своє призначення на засадах саморозвитку.

За умов ціннісно-особистісного підходу до вищої педагогічної освіти основний акцент робиться на особистісному зростанні людини, на її усвідомленому саморозвитку. Це передбачає не просто надбудову нового знання та соціального досвіду студента, а його особистісне становлення – формування себе відповідно до власної стратегії життя, базуючись на можливостях освітнього процесу. Звідси випливає, що від особливостей реалізації педагогічного процесу у вищій школі залежить змістовне перетворення людини, яка в ній навчається, пов'язане насамперед з її власною активною роллю в цьому.

У цьому контексті актуалізується проблема визначення й подальшого використання нереалізованих потенцій вищих закладів освіти з метою інтенсифікації саморозвитку студентів як передумови формування їхньої мобільності. Вивчення цього питання в теоретичному і практичному аспектах дозволяє виокремити основні напрями, реалізація яких, на нашу думку, може забезпечити освітній простір для його належного вирішення.

Основний з них полягає у створенні у ВНЗ середовища емпатійної творчої взаємодії, яка охоплювала б пізнавальний, предметно-діяльнісний аспекти і сферу спілкування.

Таке середовище сприяє розвитку в студента гуманістичного комунікативного внутрішнього утворення, яке забезпечує гуманістичне сприйняття іншої людини, емпатійне ставлення до неї, що виявляється у відповідній поведінці, яка базується на партнерській взаємодії.

Гуманістичний освітній процес надає нового значення розвитку особистості студента – створює особливий простір для самопізнання, розвитку рефлексивності. Провідними чинниками цього виступають: дослідницька робота, педагогічна практика, інноваційні технології, самоосвіта за умов, коли студент усвідомлює необхідність бути реальним творчим суб'єктом у кожному з цих видів діяльності.

Залучення студента до суб'єкт-суб'єктних відносин у діяльності допомагає йому усвідомлювати особистісний сенс останньої, посилює процес „оволодіння ним самим собою” [1, 25], тобто вольову саморегуляцію, особистісне самоуправління, стимулює професійно-особистісне самовиховання, самовдосконалення.

Осмислення студентом основних функцій педагогічної діяльності покликане допомогти йому усвідомити важливість наявності в самого себе високих моральних почуттів як провідних рушіїв професійної діяльності. Поєднання принципів педагогічної праці з моральними принципами надасть особистісної значущості самоактуалізації, самореалізації майбутнього вчителя, створить для них внутрішні передумови, які будуть „інтенсивними і такими, що знову запускають механізми саморозвитку, якщо вузівський педпроцес почне максимально вимагати від майбутнього професіонала його особистісні потенції, пробуджувати й акцентувати на багатій індивідуальності кожного” [3, 252].

За традиційного підходу основна увага фокусується на підготовці вчителя до пристосування до специфічної професійної діяльності. Натомість дійсність висуває нові вимоги до особистості вчителя як носія нової освітньої системи. Іншими словами, оновлене суспільство потребує не носія нової інформації, оцінювача, критика, пропагандиста норм, організатора виховної діяльності, а людини високої духовної культури, котра усвідомлює професійну діяльність як головну цінність, фактор самотворення, провідний

засіб залучення до суспільного буття, виконання педагогічно-професійних завдань.

Це змінює розуміння сутності лекції. Вона має набути характеру головного координатора професійних знань, який реалізується через наповнення її змісту співставленнями різних позицій та ідей, що сприятиме створенню підвалин для внутрішнього діалогу, особистісного самовизначення, ціннісного осмислення знань. Необхідно практикувати лекції-дискусії між теоретиками і практиками, носіями поглядів різних наукових шкіл; лекції, у ході яких виступ викладача доповнювався б виступами студентів, котрі самостійно розробляють фрагменти проблеми, що вивчається.

Більшій особистісній зорієнтованості потребують семінарські й практичні заняття. У нагоді тут стануть різноманітні інтерактивні методи, зміст яких повинен передбачати логічну вибудову висловлювань, обґрунтованість аргументації, спілкування з учителями-практиками, зустрічі зі школярами, проблемні навчальні екскурсії, розв'язання проблемних педагогічних ситуацій, моделювання педагогічних систем, порівняльний аналіз досвіду, захист проєктів, тренінги, ігрові технології тощо.

Розгляд саморозвитку як основи вищої педагогічної освіти й мобільності випускників цих закладів потребує оновлення дослідницької роботи студентів. Цей аспект потребує надання йому статусу сенсоутворюючої діяльності у професійній освіті, що зумовлює необхідність вирішення сукупності завдань, пов'язаних з її проблематикою, внесенням у зміст нормативних курсів, організацією, залученістю до життєдіяльності загальноосвітніх закладів. При цьому важливо, щоб дослідна робота являла собою не додаток до навчального процесу ВНЗ, а виступала його стрижнем. Дотримання цього правила надасть особистісного сенсу вивченню теоретичних навчальних курсів, зумовить творчий характер педагогічної практики, стимулюватиме професійний саморозвиток майбутніх учителів.

Для підсилення ефективності дослідної роботи повинні створюватись міцні допоміжні засади: положення, що визначають види, напрями, форми організації такої діяльності; інструкції щодо проведення дослідно-експериментальних пошуків; сукупність діагностичних методів; науково-методичні посібники, в яких розкриваються цілі дослідної роботи, науковий апарат конкретних її видів, логіка проведення тощо.

Актуалізація особистісної і професійної зрілості, мобільності майбутніх учителів, на формування яких повинна спрямовуватися педагогічна практика, змінює орієнтації вивчення філософії, психології і педагогіки. Педагогічну практику слід повернути від простої репрезентації набутих знань і вмінь до активізації інноваційної діяльності студентів, спрямовувати її у річище вибудови дискурсів, освоєння з наступною „дискредитацією” традиційного педагогічного досвіду, що передбачає конструювання власних педагогічних систем. За такого підходу відбуватиметься активізація особистісно-професійного самовизначення студента, його адекватне самоствердження, розвиток власної продуктивності.

Ще одним чинником, без якого важко вести мову про підвищення мобільності студентів на основі їхнього саморозвитку, виступає спосіб міжособистісного спілкування, в тому числі й педагогічного. Переведення його на рівень, який забезпечував би вирішення цього завдання, можливо за умов:

- сприяння взаємному безоцінному прийняттю один одного (тобто, не за соціальною роллю, а за людською сутністю);
- утвердження гуманістичних норм у вузівській спільноті, згідно з якими викладачі і студенти будуть виявляти вміння і бажання максимально чути і бачити іншого;
- забезпечення формування почуття захищеності для кожного.

Важливу роль у підвищенні мобільності студентської молоді відіграє перехід викладачів з позиції авторитарного „всезнавця” у позицію фасилітатора майбутніх учителів.

Спираючись на дослідження К.Роджерса, А.Адлера, Л.Виготського, Л.Кулікової, можна визначити такі основні принципи фасилітації:

- вбачання у студентів самоцінну й унікальну особистість;
- орієнтованість у навчально-виховному процесі на власну гідність студента;
- усвідомлення широких потенційних можливостей студента, сприяння їхньому розгортанню, допомога у самоактуалізації;
- демонстрація довіри до студента протягом усього процесу взаємодії з ним;
- підтримка і розвиток індивідуального і групового цілепокладання, сходження до більшої вираженості суб’єктності – своєї та студента;
- визнання і повага внутрішньої мотивації поведінки і діяльності студентів, її урахування при організації освітнього процесу;

- уособлення не „істини в останній інстанції”, а „довідника”, значущого експерта з питань, що цікавлять студента, джерела досвіду;
- доступність для кожного студента, духовний зв'язок із ним;
- прояв активності у взаємодії, залученість до неї;
- розвиток власних здібностей до співпереживання;
- відкритий прояв своїх почуттів, переживань під час взаємодії;
- розвиток власної спроможності відчувати емоційну налаштованість студентської групи;
- розуміння самого себе, пізнання своїх можливостей, уміння управляти собою.

Дотримання наведених принципів у фасилітаторській педагогічній діяльності веде до глибинних особистісних зрушень викладача – зміни цінностей, мотивацій, установок, досвіду спілкування, відносин, поведінки тощо. Водночас слід зважати на те, що ці процеси не відбуваються одномоментно, це „завдання на досить тривалий період самозміни, саморозвитку, воно вимагає психологічної підтримки у його вирішення, тому в колективі однодумців таке оновлення може здійснюватися більш упевнено” [3, 260].

Таким чином, у сучасних умовах пошуку шляхів оновлення національної освіти з усією актуальністю постає проблема підготовки студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності, в якій вони виконували б роль не пасивної складової цього процесу, а динамічних суб'єктів, котрі забезпечують його саморух. Один із них убачається у відмові від традиційного розуміння вищої педагогічної освіти як репродуктора професійної оснащеності майбутніх учителів, більшість з яких налаштована на ґрунтовне опанування та відтворення наявного досвіду. Проте реалії сьогодення вимагають іншого – вміння не лише вивчати педагогічну дійсність, а й аналізувати, коригувати, відкидати застаріле, гальмівне й вибудовувати власний її варіант. Саме тому охарактеризовані вище чинники, відіграючи роль спонук до цілеспрямованого саморозвитку, мобільності особистості, є необхідними у процесі підготовки майбутнього вчителя у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры. – Воронеж, 1996.

2. Кремень В.Г. Психолого-педагогічна наука в ідеологічній проекції // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару АПН України. – К.: Гнозис, 1998.
3. Куликова Л.Н. Проблемы саморазвития личности. – Хабаровск, 1997.
4. Симонов П.В. Эмоциональный мозг. – М., 1989.
5. Федоров Ю.М. Космическое измерение человека // Общественные науки и современность. – 1992. – № 4.